

ПОНЯТТЯ КОНСТИТУЦІЙНО-ПРАВОВОГО СТАТУСУ ВИЩОЇ РАДИ ПРАВОСУДДЯ: ТЕОРЕТИКО-ПРАВОВИЙ АНАЛІЗ

THE CONCEPT OF CONSTITUTIONAL AND LEGAL STATUS OF THE SUPREME COUNCIL OF JUSTICE: THEORETICAL AND LEGAL ANALYSIS

Халюк С.О., к.ю.н., доцент,
доцент кафедри конституційного права і прав людини
Національна академія внутрішніх справ

Стаття присвячена юридичному дослідженню теоретико-методологічних аспектів визначення юридичного змісту категорії «конституційно-правовий статус Вищої ради правосуддя». Україна стала на шлях утвердження Вищої ради правосуддя як органу, що має конституційний статус лише зі здобуттям незалежності. У цей період відбувається легальне оформлення інституційних основ судової влади і правового статусу її носіїв, закріплення гарантій їх незалежності і самостійності суддів. Базові засади незалежності суддівського корпусу в частині його формування та функціонування, які безпосередньо стосуються добору кандидатів на посади суддів, їх призначення та звільнення з посад закладені з урахуванням низки міжнародних актів та відповідного зарубіжного досвіду. Органи, які за функціональним призначенням є відповідними Вищій раді правосуддя також у переважній більшості, мають конституційний статус, що підкреслює їх місце та роль в державі та гарантії незалежності. У системі судової влади України Основний Закон передбачив положення про такий конституційний орган, як Вища рада правосуддя. Згідно із Законом України «Про Вищу раду правосуддя» від 21 грудня 2016 р. – це є колегіальний, незалежний конституційний орган державної влади та суддівського врядування, який діє в Україні на постійній основі для забезпечення незалежності судової влади, її функціонування на засадах відповідальності, підзвітності перед суспільством, формування добросовісного та високопрофесійного корпусу суддів, додержання норм Конституції і законів України, а також професійної етики в діяльності суддів і прокурорів.

Дослідження категорії «статус» потребує системного підходу, що сприяє досягненню максимального ступеню об'єктивності за умови чітко визначеного методологічного інструментарію. За таких обставин виникає необхідність суттєвого вдосконалення теоретичних доктринальних концепцій щодо розуміння конституційно-правового статусу Вищої ради правосуддя і його змістовних ознак та розроблення нових юридичних конструкцій, що відповідають сучасним вимогам щодо розбудови правової держави і громадянського суспільства.

Ключові слова: статус, правовий статус, конституційно-правовий статус, Вища рада правосуддя, судоустрій, правосуддя.

The article is devoted to the legal research of theoretical and methodological aspects of determining the legal content of the category “constitutional and legal status of the High Council of Justice”. Ukraine has embarked on the path of establishing the High Council of Justice as a body that has a constitutional status only after gaining independence. During this period there is a legal registration of institutional bases of judicial power and the legal status of its holders, fixing of guarantees of their independence and autonomy of judges. The basic principles of the independence of the judiciary in terms of its formation and functioning, which are directly related to the selection of candidates for judges, their appointment and dismissal are laid down taking into account a number of international instruments and relevant foreign experience. Bodies that are functionally relevant to the High Council of Justice also, in the vast majority, have a constitutional status that emphasizes their place and role in the state and guarantees independence. In the system of the judiciary of Ukraine, the Basic Law provided for the provision of such a constitutional body as the High Council of Justice. According to the Law of Ukraine «On the High Council of Justice» of December 21, 2016, it is a collegial, independent constitutional body of state power and judicial governance, which operates in Ukraine on a permanent basis to ensure the independence of the judiciary, its accountability and accountability. society, the formation of a virtuous and highly professional corps of judges, compliance with the Constitution and laws of Ukraine, as well as professional ethics in the activities of judges and prosecutors.

The study of the category “status” requires a systematic approach that helps to achieve the maximum degree of objectivity in terms of clearly defined methodological tools. In such circumstances, there is a need to significantly improve theoretical doctrinal concepts to understand the constitutional and legal status of the High Council of Justice and its substantive features and develop new legal structures that meet modern requirements for the rule of law and civil society.

Key words: status, legal status, constitutional and legal status, High Council of Justice, judiciary, justice.

Постановка проблеми. Українська держава, здобувши незалежність, розпочала процес побудови власної системи незалежного судочинства. Для сучасного українського суспільства, що стало на шлях демократичних перетворень, актуалізується питання ефективного функціонування всіх його інституцій. Посилення процесів глобальної інтеграції в багатьох галузях державного та суспільного життя, прагнення світової спільноти до об'єднання, подолання політичних, економічних та правових перешкод не оминули й Україну. Європейська інтеграція України – це розвиток політичних, економічних, культурних та інших відносин України з Європейським союзом, який є її стратегічною зовнішньою функцією і який має зумовити розвиток з Україною повноправних партнерських відносин. Обраний курс до Європейської спільноти вимагає суттєвих перетворень, в тому числі вдосконалення чинного законодавства України. Все це, безумовно, стосується і судоустрою загалом і Вищої ради правосуддя, зокрема. Питання статусу, повноважень, формування складу Вищої ради правосуддя, а перед тим і Вищої ради юстиції, протягом усього періоду їх діяльності залишається предметом дискусії та зазнає постійного удосконалення вітчизняного законодавства відповідно до вимог міжнародних стандартів діяль-

ності відповідних органів у контексті судово-правової та конституційної реформ в Україні. При цьому беззаперечним є розуміння того, що передусім існує потреба у теоретико-правовому аналізі категорії «конституційно-правового статусу» з метою подальшого формування уніфікованого підходу та чіткого розуміння природи Вищої ради правосуддя та перспектив удосконалення її статусу на основі теоретичних узагальнень.

Очевидно, що конституційно-правовий статус Вищої ради правосуддя України потребує вдосконалення відповідно до вимог міжнародних актів, з урахуванням того факту, що судово-правова реформа 2016 року привнесла суттєві зміни, які спрямовані на посилення незалежності судової гілки влади і суддів безпосередньо.

Ступінь розробки проблеми. Вищій раді правосуддя (юстиції) як конституційному органу в системі судових органів приділяли увагу в межах своїх досліджень достатньо багато науковців, серед яких слід відмітити О.В. Гончаренко, В.В. Долежан, Р.В. Ігонін, В.М. Колесниченко, Ю.О. Косткіна, В.В. Кривенко, О.Л. Марчук, І.В. Назаров, В. Нор Ю.Є. Полянський, С.В. Прилуцький, В.І. Татков та ін.

При цьому суттєвий вклад у розробку на науковому та науково-практичному рівнях проблем визначення

теоретико-методологічних підходів щодо таких категорій, як «статус», «правовий статус» та «конституційно-правовий статус», приділяли такі конституціоналісти, фахівці у галузі загальної теорії держави і права, як М.О. Баймуратов, О.В. Баганов, Н.А. Богданова, В.М. Корельський, О.В. Малько, О.В. Марцеляк, В.С. Нерсисян, Н.Р. Нижник, М.П. Орзіх, Р.С. Павловський, В.Д. Первалов, О.В. Петришин, В.Ф. Погорілко, М.О. Пухтинський, О.Ф. Скаун, Ю.М. Тодика, О.Ф. Фрицький та інші.

Мета даної статті полягає у необхідності сформулювати дефініцію поняття конституційно-правового статусу Вищої ради правосуддя в Україні, виокремити ознаки, які характеризують згадане поняття. Вищезначене надасть можливість в подальших наукових розробках визначити правову природу даного органу і запропонувати власне концептуальне бачення перспективного розвитку відповідного статусу Вищої ради правосуддя.

Виклад основного матеріалу. Отож для дослідження змісту поняття «конституційно-правового статусу Вищої ради правосуддя», найперше, необхідно розглянути окремі складові частини розглядуваного поняття, що надасть можливість сформулювати науково-обґрунтоване поняття та виокремити його ознаки. Дотримуючись вказаної логіки викладу, зосередимось на дослідженні таких понять, як «статус», «правовий статус», «конституційний статус», і, відповідно, запропонуємо власний понятійний апарат.

Одним із ключових понять є поняття «статусу». Загалом поняття «статус» є одним із фундаментальних у юридичній науці, оскільки дає можливість визначити місце суб'єкта права в системі суспільних відносин, його права і обов'язки стосовно інших суб'єктів. Саме тому з урахуванням його комплексного значення поняття «статус» набуло широкого використання в законодавстві та правовій літературі.

У загально-філософському розумінні «статус» (від лат. status «стан, положення») – це соціальне, співвідносне положення (позиція) індивідуума або групи в соціальній системі, яке визначається за низкою ознак, специфічних для такої системи (економічних, професійних, етнічних та інших) [1, с. 488]. Автори політичного словника визначають категорію «статус» як певну сукупність прав та обов'язків, що визначають юридичне положення особи, державного органа або міжнародної організації; комплексний показник положення певної спільноти, групи або індивідів у соціальній системі, один із найважливіших параметрів соціальної стратифікації [2, с. 400]. У свою чергу, у юридичному словнику розглядуване поняття визначається як правове становище громадян, виборних осіб, державних і громадських органів, установ, організацій, міжнародних організацій [3, с. 770].

Особливо цінними, з нашої точки зору, є напрацювання учених-конституціоналістів, які в межах своїх досліджень розглядали зазначене поняття. На думку Н.А. Богданової, поняття «статус» вказує на те, що в науці конституційного права – це теоретична конструкція, яка поєднує в собі нормативні характеристики, теоретичні уявлення і практику реалізації правових установ [4, с. 9]. Також варто наголосити на тому, що поняття «статус» охоплює не тільки формальне право, але й найрізноманітніші конституційно-правові відносини, які складаються у зв'язку та з приводу конкретного предмету регулювання. Статус у конституційному праві залежить передусім від ролі, яку він відіграє у визначенні та фіксуванні стану учасників конституційно-правових відносин, та підходів до його характеристик. Але за будь-якого прояву конституційно-правовий статус володіє стійкістю, відносною постійністю, внутрішньою узгодженістю та системоутворюючою значущістю [5, с. 56]. При цьому перераховані основні характеристики стосуються вищих державних органів і мають свої особливості [6, с. 30].

В юридичних доктринальних джерелах, коли йдеться про «статус» фізичної або юридичної особи, то найперше йдеться про «правовий статус». Якщо ж говорити про

правовий статус того чи іншого суб'єкта права, то він визначається сукупністю прав та обов'язків, що визнає за ним законодавство [7, с. 465]. Натомість теоретики права В.М. Корельський та В.Д. Первалов визначають правовий статус як багатоаспектну категорію, яка, по-перше, має загальний, універсальний характер, містить статуси різних суб'єктів правовідносин: держави, суспільства, особи тощо; по-друге, відображає індивідуальні особливості суб'єктів і реальне положення їх у системі багатоманітних суспільних відносин; по-третє, правовий статус не може бути реалізований без обов'язків, що кореспондуються правам, без юридичної відповідальності в необхідних випадках, без правових гарантій; по-четверте, категорія «правовий статус» визначає права і обов'язки суб'єктів у системному вигляді, що дає змогу здійснити порівняльний аналіз статусів різних суб'єктів для відкриття нових шляхів їх вдосконалення [8, с. 549].

На думку О.Ф. Скаун, правовий статус (від лат. status – положення, стан) – юридично закріплене становище людини в суспільстві, відповідно до якого фізична особа як суб'єкт права вступає у правовідносини, координує свою діяльність і поведінку в суспільстві. До ознак правового статусу учена відносить такі: 1) залежить від сутності соціального ладу, в умовах якого він складається і функціонує; зазнає впливу безлічі чинників, основними з яких є праця і власність як основа формування громадянського суспільства; 2) виступає як юридична міра соціальної свободи суб'єкта права; 3) устанавлюється спеціально уповноваженими органами держави, його зміст змінюється з волі законодавця, а не окремих суб'єктів права, на яких він поширюється; 4) відображається у правових нормах і принципах, формально закріплених у приписах нормативно-правових актів, нормативно-правових договорів та в інших джерелах (формах) права; 5) має визначену структуру, ядро якої становлять суб'єктивні права, законні інтереси, обов'язки, що є однаковими для всіх його носіїв одного виду; 6) встановлює межі, за які не повинні виходити діяльність і поведінка людини в суспільстві [9, с. 58].

Таким чином, поняття «статус» надає можливість говорити про місце суб'єкта у певній соціальній спільноті, що носить правовий характер. При цьому ми свідомо не диференціюємо такі наближені поняття, як «правовий статус», «правове положення», «правове становище» та «правовий стан», адже це не є предметом нашого дослідження і може стати окремим науковим напрацюванням. До того ж, варто погодитись з О.В. Совгирею в тому, що наділення різним змістом цих понять є штучним і обумовлюється в тому числі «різними перекладами слова «статус» (з лат. status – становище, положення, статус), і, що найголовніше, не має практичного застосування у вигляді правового закріплення розмежування таких понять або доцільності, обумовленої практичними потребами [10, с. 106].

У свою чергу, В.Ф. Погорілко акцентує на пріоритетності характеру конституційного статусу над правовим. При цьому, на думку вченого, якщо розглядати співвідношення понять «конституційний статус» та «правовий статус», однозначно останнє буде ширшим, адже міститиме не лише конституційний, але й інші статуси (адміністраційний, цивільний тощо) [11, с. 281]. Впродовж сказаного слід навести позицію Н.О. Богданової, яка зазначає, що конституційно-правовий статус є ширшим поняттям, ніж конституційний статус. Перший містить норми не лише конституції, але й інших джерел конституційного права. Обидва ж вони (конституційний та конституційно-правовий статус) є складовими частинами структури правового (юридичного) статусу, який якнайширше характеризує відповідного суб'єкта права [4, с. 5].

Таким чином, на підставі наукових підходів зауважимо на першорядному значення саме конституційного та конституційно-правового статусів, оскільки саме вони визначають напрямки і межі нормативного закріплення

статусу того чи іншого суб'єкта права в конституційному та інших галузях права. На цій підставі у своєму дослідженні ми розглянемо саме конституційно-правовий статус Вищої ради правосуддя, як такий, що дає можливість належним чином охарактеризувати розглядуваний предмет нашого дослідження.

З урахуванням викладеного, на нашу думку, конституційно-правовий статус Вищої ради правосуддя – це закріплене нормами конституційного права положення Вищої ради правосуддя, яке обумовлюється соціально-політичними передумовами та характеризується системністю і структурованістю його змістовних елементів, які детермінуються через правосуб'єктність, принципи, повноваження та гарантії.

На підставі визначеного поняття конституційно-правового статусу Вищої ради правосуддя можемо зауважити на його окремих ознаках: 1) Вища рада правосуддя є органом публічного управління, існування якого обумовлено наявністю соціальних, політичних та правових чинників, які сприяли формуванню унікального конституційно-правового статусу, який обумовлений призначенням, місцем та роллю в судовій системі, а також сукупністю повноважень; 2) Вища рада правосуддя є колегіальним, незалежним конституційним органом державної влади та суддівського врядування статус, повноваження, засади організації та порядок діяльності якої визначаються Конституцією України, Законом України «Про Вищу раду правосуддя» від 21 грудня 2016 року та Законом України «Про судоустрій і статус суддів» від 2 червня 2016 року; 3) основною метою утворення є забезпечення незалежності судової влади шляхом реалізації визначених повноважень; 4) Вища рада правосуддя є юридичною особою, видатки на її утримання визначаються окремим рядком у Державному бюджеті України, що забезпечує організаційну і фінансову незалежність та уособлює складову частину системи стримувань і противаг в конструкції поділу влад; 5) Вища рада правосуддя як орган суддівського врядування є частиною єдиної системи забезпечення функціонування судової влади – судів, органів суддівського врядування, інших державних органів та установ системи правосуддя. Вища рада правосуддя здійснює взаємодію з Вищою кваліфікаційною комісією суддів України, Державною судовою адміністрацією України та Національною школою суддів України, іншими органами державної влади та органи місцевого самоврядування, які беруть участь в організаційному забезпеченні діяльності судів; 6) Вища рада правосуддя має державно-владні повноваженнями щодо участі у формуванні суддівського корпусу, підтримки суддівської кар'єри, притягненню суддів до дисциплінарної відповідальності, участі в організаційному забезпеченні діяльності судів, консультативними повноваженнями щодо вдосконалення законодавства про судову владу; 7) Вища рада правосуддя має змішаний склад: судді мають переважну більшість щодо інших членів.

Висновки. Отже, можна констатувати наявність диференційованого підходу науковців щодо таких теоретичних конструкцій, як «статус», «правовий статус», «конституційний статус», «конституційно-правовий статус» та інші. До того ж опрацьовані доктринальні джерела містять відмінні підходи в питанні їх співвідношення та змістовних ознак. Проте запропонований авторський підхід щодо поняття конституційно-правового статусу Вищої ради правосуддя та його ознак може слугувати основою для подальшої наукової розробки згаданого статусу з метою визначення місця та ролі даного органу в системі судоустрою та внесення пропозицій щодо його оптимізації.

ЛІТЕРАТУРА

1. Философский энциклопедический словарь / Сост. С.С. Аверинцев и др. Москва : Сов. Энциклопедия, 1989. 2-е изд. 815 с.
2. Політичний енциклопедичний словник / за ред. Ю.М. Шемчушенка, В.Д. Бабкіна. Київ : Юрінком Інтер, 1997. 512 с.
3. Юридичний словник / За ред. Б.М. Бабія, Ф.Г. Бурчака, В.М. Корецького, В.В. Цветкова. Київ : Головна редакція Української Радянської енциклопедії, 1983. 2-ге вид., перероб. і доп. 872 с.
4. Богданова Н.А. Категория статуса в конституционном праве. *Вестник Московского ун-та. Серия 11 (Право)*. 1998. № 3. С. 3–20.
5. Богданова Н.А. Система науки конституционного права. Москва : Юристъ, 2001. 256 с.
6. Глушенко С.В. До питання про конституційно-правовий статус державного органу. *Адвокат*. 2012. № 6. С. 28–33.
7. Артюнян Г.Г. Конституционное право. Энциклопедический словарь. Москва : Норма, 2006. 544 с.
8. Теория государства и права : учебник для вузов. 2-е изд., изм. и доп. / Под ред. проф. В.М. Корельского и проф. В.Д. Перевалова. Москва : Норма, 2002. 616 с.
9. Скакун О.Ф. Теорія держави і права : підручник. 2-ге вид. Київ : Алерта; КНТ; ЦУЛ, 2010. 520 с.
10. Совгиря О.В. Структура конституційно-правового статусу Кабінету Міністрів України: теоретико-методологічні аспекти. *Вісник Вищої ради юстиції*. 2012. № 4(12). С. 105–115.
11. Погорілко В.Ф. Конституційний статус горілко. Юридична енциклопедія. Київ. 2013. Т. 3. 281 с.